

„Признаването на равното право на всички хора върху свобода е признаването на равното право на всички хора на самоосъществяване, това се отнася както за ситуации, в които свободата на другия определя собствената свобода, така и за ситуации, в които собствената свобода е ограничена“ (Уки Марошек-Кларман)

Да научим езика на демокрацията с *Бецавта*

Улрике Волф-Йонтофсон

I. Какво е Бецавта?

„*Betzavta*“ (от еврейски „заедно“), първоначално идва от името на помагалото за обучаващи, с което основаният през 1986 година институт „Adam Institute for Democracy and Peace in Memory of Emil Greenzweig“ (Йерусалим) откри през 1988 поредицата от програми за демокрация и толерантност чрез образование. Единствената по рода си в израелската педагогика като съдържание, методика и дидактика концепция на тази програма, е разработена от Уки-Марошек Кларман, ръководителката на Adam Instituts.

Подобни обучителни програми, като допълнение към традиционния урок по социология и политика, представляват нещо напълно ново в израелската образователна система. Те са предназначени да бъдат в помощ при покриването на установените чрез поредица от критични училищни доклади дефицити в сферата на обучението по социология и политика. С програмата Бецавта институтът за първи път предостави комплекс от учебни материали, които да са в помощ на учители и ученици, да научат езика на демокрацията и да се запознаят с нейните основни принципи.

Въвеждането на тази оригинална версия на *Бецавта* протича първоначално в еврейския сектор на израелската образователна система, както за учениците, така и по отношение на подготовката и обучението на учители. Програмата е интегрирана много бързо и в извънучилищната политическа образователна работа. Тренировъчните части от Бецавта представляваха и основата за курсове с емигранти, социални работници, полицаи и мултипликатори от различни образователни институции и мирни организации. Още през 1988 година програмата е адаптирана и за арабския училищен сектор в Израел.

Международното адаптиране на програмата започна от 1996 година, първоначално в Германия, въведена от центъра за приложни изследвания в сферата на политиката (университет Мюнхен), след това в сътрудничество с Adam Instituts и от други международни партньори в Северна Ирландия, Швейцария и Югоизточна Европа. Днес *Бецавта* е международно известна и прилагана в училищни и извънучилищни образователни структури програма за демократична педагогика.

Разработената на основата на оригиналната програма *актуална версия на Бецавта* представлява продължение на първоначалната идея. Освен първоначалните модели тя съдържа и набор от дейности и тренировъчни елементи за възприемане на методите на демократичното уреждане на конфликти. Те произхождат от възникналата в подкрепа на процеса за установяване на мир в Близкия Изток програма („Peace among Equals“, 1996; „Building Blocks of Democracy“, 1998). Освен това новият ва-

риант предлага допълнителни упражнения в уводната част и допълващи предложения за планирането на учебните часове и курсове.

В международното политическо образование **Бецавта** междувременно е **синонимът за произхождащ от Израел иновативен дидактически модел на политическото образование**, чиято насоченост изцяло се различава от другите концепции на политическото образование. Породилите се междувременно оценки потвърждават положителното въздействие на педагогическата работа с тази стратегия на интервенция.

Бецавта: Програма за демократично възпитание в 10 тематични области

- Какво е демокрацията?
- Основни демократични принципи
- Съотношението между мнозинство и малцинство в демократичната държава
- Основни права и граждански права
- Свобода на словото и информацията
- Монополът на властта в държавата
- Демокрация – сигурност – власт
- Национализъм
- Какво означава да си “добър демократ”?
- Ненасилствено демократично уреждане на конфликти

Отделните занимания по тези ключови теми могат *по избор* да бъдат комбинирани в съответствие с предварителните знания и потребности на участниците в основен или допълнителен курс.

II. Предварителна информация: Израел и Adam-Institut

Специфичната ценностна перспектива на израелската програма и нейното значение за педагогическата работа в страни, в които протичат наситени с конфликти политически и социални промени (процеси на трансформация), може да се изясни с един поглед върху контекста, който се съдържа в нея:

Израелското разбиране за държава: еврейска национална държава и либерална демокрация

След като през 1948 година е основана еврейската държава, в своята Декларация за независимост тя се обявява за “еврейска и демократична държава”. Създателите на новата държава прокламират държава, която най-накрая след Холокоста ще се създаде за еврейския народ “еврейска родина” в демократично устроена национална държава. След катастрофата на Холокоста новосъздадената държава целеше да гарантира за всички евреи на Diaspora /религиозно общество/ правото на завръщане в Израел, което е в сила и до днес. В същото време тя веротете своята обществена и религиозна идентичност и по този начин всички свои символи (национален флаг, национален химн, празници, характерните “закопи за хранене”и др.) в еврейската култура и традиция.

Според всички формулирани в декларацията за независимост максими, всички живеещи на държавната територия хора, без разлика по отношение на раса, произход, религия и пол, трябваше да притежават еднакви основни права и да могат да живеят като свободни граждани в една либерална демокрация, без да бъдат дискриминирани и ощетявани. Тази принципна декларация включваше и живеещото на израелска територия арабско малцинство. Неговият език беше обявен за втори официален език в страната.

Поради голямата вълна еврейски емигранти от арабски страни и от Източна Европа, през последните десетилетия еврейското население постоянно растеше и по този начин се стабилизира като мнозинство (4,5 милиона). В същото време арабското население с около 1,5 милиона души днес представлява малцинство от арабско-израелските граждани. То живее в определени отделни от еврейската популация региони и в големите градове на страната.

Конфликтни сфери по отношение на вътрешните работи

Израел представлява “етническа демокрация” (Smooha) с произхождащо от около 80 страни еврейско мнозинство и голямо арабско-палестинско малцинство. И в рамките на еврейското население днес съществуват ясни конфликтни линии („cleavages“), които се определят от произхода от европейските, съответно от арабските страни, от степента на религиозността, от класовата принадлежност и статута. От този вътрешен конфликтен потенциал в последните години се разви горещо конфликтно поле.

Мястото на арабското малцинство в тази еврейска национална държава е до днес като на малцинство, което както формулира израелският социолог S. Smooha, ” ... разполага официално с всички граждански права, но в действителност тези права са признати с нежелание” (Smooha 1998). Израелски автори като Давид Гросман говорят за едно присъстващо-отсъстващо малцинство (или „present absentees“), това означава малцинство, което постоянно е отричано от еврейския колектив. При разпределението на материалните ресурси възникват огромни различия и едните са ощетени за сметка на други, което се отнася преди всичко за оборудването на арабските училища и средствата за арабските общини.

Заразителни вътрешнополитически и социални конфликти в рамките на хетерогенното еврейско население ескалират най-вече поради големите идеологични различия, които се подсилват в отношението към израелско-палестинския конфликт и въпроса за отстъпването на територии в бъдеще или решението за “двойната държава”. Секуларизирани израелци ревностно застават срещу липсващото разграничаване между държава и религия, в което виждат религиозна принуда. Но и произхождащите от обстоятелствата при възникването на държавата привилегии на ултра-ортодоксалното население лесно могат да се “запалят” и да доведат до вътрешнополитически спорове. В последните десетилетия се появиха нови пропуски в националния консенсус, тъй като емигриралите от арабски страни така наречени “ориенталски евреи” започнаха да се противопоставят на превъзходството на идващите от Европа еврейски израелци над ориенталските евреи от “втора класа”.

Нерешеният израелско-палестински конфликт

Още от самото си създаване Израел защитава своята независимост в многобройни войни срещу своите арабски съседи. Войната от 1967 доведе междуременно до едно 30-годишно военно господство над региона на Западна Йордания. След провала на процеса от Осло все още в израелско-палестинския конфликт не се очертава трайно и устойчиво решение за двойна държава. Израелската политика, породена от една сложна в емоционално и политическо отношение ситуация, и до днес се въздържа по отношение “признаването равните права на палестинския народ на собствена държава” (Уки Марошек-Кларман, в: Peace among Equals, 1996, стр. 95). Но и противниковата страна на палестинците не е готова да реши историческия конфликт, пренесен в настоящето чрез признаването на правото на съществуване на Израел.

Израелското мирно движение

Израелското мирно движение се отличава в сравнение с други международни мирни движения с някои особености, които могат да се обяснят с наличието на постоянната ситуация на заплахата в страната. То не се занимава с антивоенни действия или атомно разоръжаване, също не и с екологични и глобални проблеми. Негови теми представляват мирът с арабските съседи и демократизацията на собствената държава. Израелски организации за мир се ангажират за освобождаването на тяхното общество посредством: (1) подкрепата на външнополитическия процес на установяване на мир чрез политически и социални действия и (2) тяхната педагогическа работа в сферата на груповата педагогика по отношение на решаването на конфликти, на училищното образование за демокрация и толерантност и (3) в регионалните и местни инициативи в подкрепа на едно демократично и толерантно израелско общество.

Институтът Adam Institut в Йерусалим, основан от група ангажирани педагози (1986), принадлежи заедно с много други структури към неправителствените организации, които се ангажират както в училищата, така и в извънучилищната образователна сфера *в работната сфера “Възпитание в демокрация и толерантност”*. Екипът от хората, които работят в него отразява многообразието на израелското общество. Към него принадлежат арабски и еврейски израелци, секуларизирани и религиозни евреи, стари жители, както и руски емигранти от последните години. Неговите програми изцяло се основават на вече споменатата политическа и социална проблематика. Те могат да бъдат разбирани като демократичен отговор на конфликтите в израелското общество.

Политически-педагогическата програматика на Adam-Instituts в Йерусалим

- Изостряне на чувствителността по отношение на потребностите и правата на “другите”
- Признаване на равните права на всички на възможно най-много свобода и осъществяване на целите в живота
- Разделяне на гражданството от националността
- Подчертаване на гражданската национална идентичност спрямо принадлежността към определен етнически/национален колектив
- Признаване на правата на малцинствата
- Гарантиране на мира чрез демократично и ненасилствено уреждане на конфликти между индивиди, групи, национални колективити

III. Разбирането за демокрация: Да се учим на демокрация и да я изживяваме с *Бецавта*

Програмите за възпитание на демокрация и толерантност на Adam-Institut се основават на разбирането за демокрация като *една жизнена форма и социална идея, и по този начин като политическа и педагогическа задача*. Като разбиране за демокрация те се позовават върху демократично-педагогическия модел на американеца John Dewey (Dewey, Демокрация и възпитание 2000/1916). Според определението на Dewey, едно демократично общество е обществото на тези, между които съществува комуникация, и които общуват и планират заедно по отношение на общия свят, в който живеят. Не отделната етническа или културна принадлежност, дори не и общата история или език поражда според неговото разбиране едно общество, “творческата демокрация” възниква едва тогава, когато гражданите в една свободна държава използват средството на езика, за да уреждат и създават общото им жизнено пространство. По този начин демокрацията се определя не само като форма на управление и обществена форма, но и преди всичко като специфична форма на съвместно съществуване. Качеството на една демокрация е свързано непосредствено с качеството на социалните връзки в нея в тяхната цялост. Като жизнена форма тя се поражда от комуникацията на най-широко социално ниво, в “света на ежедневието”, както го формулира Dewey.

Условията за това участие са демократичните компетенции. Към тях принадлежи като основна предпоставка съвместното изучаване на езика на демокрацията, за да може социални проблеми и конфликти да се разглеждат през “демократичните очила” (Уки Марошек-Кларман).

На основата на разбирането на Dewey за демокрация, задачата на образованието за демокрация може да се опише по следния начин:

- (1) *Разбирането за демокрация като политическа и социална идея трябва да бъде преподадено и научено*. Демокрацията е израз на едно историческо откритие, чиято стабилност и развитие – като жизнена форма, като обществена форма или форма на управление, не се създава от само себе си, а зависи от компетентността за демократично действие и “живеене” при демокрация. Демократичният начин на живот предразполага знания, убеждения, усвояването на демократични форми на комуникация и опита от участието, принадлежността към цялото, към обществото, както и отговорността.
- (2) *Интерпретацията на демокрацията като жизнена форма е по-задълбочена, от разглеждането на демокрацията като форма на управление и като обществена форма*. Политическото образование по смисъла на образование за демокрация не е идентично с традиционния предмет “политика” по смисъла на познание за институциите. То се предава чрез социален опит в непосредственото социално пространство и чрез определен морален климат в ежедневието.
- (3) *За да бъде този опит възможен, образователните институции още от детската градина трябва да утвърждават живота при демокрация като ежедневието, като нещо, с което постоянно живеем*. “Ученето на демокрацията” в авторитарна, репресивна среда, при която деца и възрастни са изложени на противоречието между действителност и теория и на недемократична практика, едва ли може да бъде успешно. Затова би било полезно образованието за демокрация да се разбира като нормативен, социален и комуникативен принцип на образователните процеси и в частност на развитието на училището и училищната структура.

(4) *Демокрацията изисква и предразполага премахването на насилието.* Перспективата, от която е разработен метода Бецавта, съдържа убеждението, че съществува непосредствена връзка между “ученето на демокрацията” и премахването на насилието. Затова образованието за демокрация трябва да прилага методи за демократично, ненасилствено уреждане на конфликти (медиация).

Dewey: Три аспекта при разделянето на понятието за демокрация	
Форма на управление Основни права und граждански права Правова държава	Обществена форма Плурализъм Хетерогенност
Избори/Народен суверенитет	Социална диференцираност
Парламентаризъм/Съревнование между партиите Разделение на властта Социална сигурност	мирно уреждане на конфликти Конкуренция/Пазарно стоп. Откритост/Публичност Цивилно общество
Жизнена форма Честност Толерантност Демократични компетенции Разнообразни жиз. стилове („pursuit of happiness“) Разнообразие на шансовете Солидарност Самоорганизация	
Участие	

Придобиване на компетенции за демокрация

От диференцирането на различни измерения на образованието за демокрация на Dewey се оформят някои ключови акценти за сферата на политическото образование. Техните варианти преминават от преподаването на знания, организационните предпоставки на политиката (разделение на властта, държавно устройство, активно и пасивно избиращо право, парламент и др.), през концепции, които по-силно подчертават аспектите на взаимните връзки в жизненото пространство и усвояването на модели на нагласи и поведение за изпълняване на демократичната роля на граждани, стигайки до политически концепции, които целят придобиването на общи социални компетенции чрез социално учене.

Според философията на Adam-Instituts политическото образование не бива да занемарява нито едно от очертаните от Dewey измерения. В своята книга „Education for Democracy“ Уки Марошек-Кларман по много точен начин формулира следното: Образованието за демокрация би трябвало по най-тесен начин да бъде свързано с актуалните политически събития и да предоставя инструменти, с които да се работи, в противен случай то загубва своето значение “ (1996).

Като основна възпитателна сфера се определя “Поощряването на демократичните компетенции за живот при демокрация”, тъй като участващите в нея се сдобиват с

компетенции за комуникация и действие, както и с необходимите нагласи за заниманието със социални и политически конфликтни ситуации и възможностите те да бъдат променени.

Демократични компетенции, към които спадат преди всичко съзнанието, способността за лична преценка и сформирание на мнение, както и активното участие в политическия живот, се развиват тогава, когато младежи и възрастни се занимават интензивно с основните демократични ценности и постоянно биват водени от тях, когато уреждат по демократичен и ненасилствен начин конфликтите помежду си.

Теми и сфери на компетенции

	Демокрация като жизнена форма	Демокрация като обществена форма	Демокрацията като форма на управление
Аспекти/Теми	Лични, социални, морални предпоставки за активното участие и изграждане на обществото	Плурализъм, хетерогенност, конфликт, конкуренция, публичност; цивилно общество	Политически институции, власт, контрол, права на човека, народен суверенитет, право, метод на вземане на решения
Цели	Персонални компетенции, Изграждане на морална ориентация	Социално учене, Социална компетентност	Политическо образование, Политическа компетентност

IV. Дидактика на Бецавта: По какъв начин могат да се поощряват демократичните компетенции?

Разграничаване от традиционната дидактика в политическото образование

В много страни традиционната форма на политическо образование се характеризира с една предимно “когнитивна” ориентация. От една страна предметът “политика” има за цел предоставянето на информация за политически институции и методи, от друга съответната реакция на това, или заниманието с политически и социални проблеми. Съответно традиционното политическо образование използва преди всичко такива учебни стратегии, които служат за “когнитивното” придобиване на знания и индивидуалното сформирание на лична преценка. Към репертоара от методи на това предоставящо и обработващо информация политическо образование спадат преди всичко доклади, работа с текстове, реферати, както и дискусии от типа “про-контра”, политически симулации, дебати и обмяна на разсъждения.

Особености на дидактиката на Бецавта

Възпитателната концепция според метода на Adam-Institut (според заглавието на допълнителното помагало на Уки Марошек-Кларман към *Бецавта*) беше развита, за да изясни слабостите и едностранчивостта на “когнитивно” ориентираното политическо образование. Според схващането на Adam-Institut образованието за демокрация трябва принципно да бъде повече, отколкото предоставянето на информация и знания за политиката. Този възпитателен процес има следните цели:

- Да предостави едно “качествено разбиране на демокрацията” (Уки Марошек-Кларман) и
- да помогне на хората в техните усилия, да се сдобият с необходимите за живота при демокрация лични и социални умения/компетенции,
- да поощрява комуникацията и сътрудничеството между различни етнически, социални и религиозни групи.

По този начин *Безавта* е образователна програма, която се опитва да окаже влияние през погледа на определена нормативна перспектива върху нагласите, поведенческите тенденции и социалните връзки между хората. В този възпитателен процес акцентът е върху работата с нормативната концепция на еднаквите за всички права. Тематизират се конфликтите и дилемите, които ограничават или пречат на признаването на тези основни права.

Стратегии на интервенция и методи

Общата възпитателна цел се пречупва в един характерен репертоар от стратегии и методи на интервенция. Те могат да бъдат дефинирани като отделна комбинация от

- Групово-динамични методи със
- стратегии на създаване и обработване на конфликти на ценностите и
- кооперативни методи на преподаване и учене.

В отделните програмни основи тези различни методично-дидактични стратегии се използват за това, да активират у участниците както “когнитивни”, така и емоционални нива на учене; един метод, който е особено успешен според резултатите и изследванията на процесите на учене, ако могат да бъдат повлияни моралните нагласи и поведенческите тенденции.

Стратегии на интервенция на основата на степенния модел на моралното развитие на Лаурънс Коолберг

Развитият от Коолберг степенен модел на моралното развитие изхожда от развитието на моралното съзнание, минаващо през три фази.

Степени на моралното развитие

Пре-конвенционално ниво	степен 1: степен 2:	Ориентирано към наказание и подчинение Ориентирано към инструментални цели и обмен
Конвенционално ниво	степен 3: степен 4:	Ориентирано към интер-персонални очаквания, връзки и съгласуваност Ориентирано към защитата на социалната система
Пост-конвенционално ниво	степен 5: степен 6:	Ориентирано към социалния договор Ориентирано към универсални етични принципи

Моралното развитие преминава по този начин според Коолберг последователно от едно пре-конвенционално ниво към следващото, конвенционално ниво и постига

при изгодни условия на развитие едно така наречено пост-конвенционално ниво, при което човекът вече не е ориентиран към групови интереси, а към универсални норми.

Понататъшно развитие на способността за собствена преценка протича тогава, когато човек може да се занимае с моралните принципи на съответното по-високо ниво на развитие (така наречената плюс-1-конвенция). Това морално развитие може да бъде повлияно от процеса на учене. Според Коолберг отделните стъпки на морално развитие могат да бъдат забавяни или стимулирани.

Самият Коолберг експериментира със своя изследователски екип с така наречените хипотетични дилеми. Те се представят пред участниците в опита, с помощта на умела техника на питане, участниците се предразполагат да формулират своята морална позиция съвсем точно, и да осъзнаят евентуални противоречия в начина си на преценяване на ценностите. Получилият се благодарение на техниката на задаване на въпроси “когнитивен” дисонанс може да предизвика рефлексивно занимание с предимствата и недостатъците на определен морален принцип. В най-добрия случай възниква едно по-високо ниво на морално съзнание, когато заниманието с предимствата и недостатъците на определен универсален морален принцип водят до неговото разбиране като по-смислена норма.

Според политическото принципно разделение на Adam-Instituts, в центъра на подобни програми са такива дилеми, които произтичат от конфронтацията с универсалните за всички права и тяхното признаване. Освен това в програмите на Adam-Instituts не се обработват *хипотетични* дилеми. Конфликтните ситуации в Бецавта произтичат (а) от груповия процес и интеракциите в учебната група и (б) от реалните политически и социални проблеми.

Един пример за това: „Къщата-мечта-активност“ поражда у участниците конфликти по отношение на разпределението на ресурсите, когато те не са предразположени заедно да разгледат своите идеи и модели на индивидуалната “къща-мечта”. При по-нататъшното рефлексивно участие във фазата на “трансфер” се очертават ясни паралели към политическата реалност (например разпределението на страната, отстъпването на територии).

Задачата на модератора е, да фокусира развитите се конфликти и дилеми и да ги “изостри”, докато участниците осъзнаят своите собствени морални позиции и проумеят техните противоречиви тенденции.

Групово-динамични стратегии на интервенция

Развитите от немско-американския социален психолог Курт Левин групово динамични концепции се позовават на схващането, че самото групово поведение може да се използва за изходна точка на социално учене. От неговите изследователски дейности с лабораторни групи възниква една групова теория и педагогически-терапевтичен възпитателен модел. Той установява, че действащите в групите динамични процеси не само могат да бъдат наблюдавани, но и използвани, в случаите на необходимост от оказване на влияние върху социални връзки. Според Левин предразсъдъците и стереотипите не могат да се премахнат чрез предоставянето на точна информация. Стереотипите на възприятие и предразсъдъците могат според него да бъдат коригирани чрез целенасочени, съзнателно предизвикани изживявания. В

групово-динамичните тренировъчни групи може да се създаде едно свободно социално пространство с подходяща атмосфера, в което индивидът може да се отучи от стария си начин на мислене и поведение.

По този начин самата група е източник на влияние върху своите членове. Усилията за промяна в нагласата и поведението могат съответно да бъдат поощрявани или блокирани от групата. Самата група може да се превърне в средство и цел на промяната.

Този учебен процес, възможен в и чрез групи протича според Левин законосъобразно през три фази. Той разбира първата фаза на групово-динамичния процес като един процес на “затопляне” („unfreezing“), в който участниците опознават с помощта на определени техники своите досегашни нагласи и начина си на оценяване и ги поставят под въпрос. Едва след тази фаза на самовъзприятието съществува възможността за “придвижването напред” („moving“). През втората фаза пред участниците в групите може да се разкрие нова информация и нови възприятия. От развилата се алтернативна култура на ценностите на групата могат да бъдат преразгледани и променени стари нагласи. Последната, трета фаза служи за стабилизиране на новите перспективи и норми („refreezing“).

Основната идея на Левин, да мобилизира динамични сили в групата, да ги анализира и използва за промяна на нагласите, представлява основата на редица групово-динамични методи. Неговата концепция е приложена много рано в израелски проекти за сближаване между евреи и араби, и очертава дълга традиция в педагогиката при решаване на групови конфликти.

Също и Бецавта използва групово-динамични действия. В началната фаза съвсем целенасочено се мобилизират и активират начини на социално поведение. Тези привидно несвързани помежду си, безцелни действия се оказват много продуктивни за състоящия се в групата процес на осъзнаване, когато настъпи фазата на отразяване и преработване на случилото се.

Един пример за това: При „игра с бележки“ участниците реагират спонтанно и по много индивидуално различен начин на подканата, да спечелят мнозинството. Това съзнателно активиране на социално поведение може да се използва като породен в самата група материал за изходна точка при основните заключения и разсъждения по отношение на индивидуалните мотиви, интереси и модели на поведение.

За модерацията е важно, този развиващ се групово-динамичен процес първоначално да не бъде смущаван, в последствие при общото му разглеждане да бъде направен прозрачен и накрая да бъде поставен във връзка с демократичните нагласи и формите на поведение. По този начин от груповата динамика се поражда перспективата за демократична култура на ценностите.

Кооперативни форми на преподаване и учене

Кооперативните форми на преподаване и учене се приемат като основни методи на съвременния урок. В образованието за демокрация те имат висока стойност, защото от центрирания върху учителя фронтален тип урок, в центъра на учебния процес се поставя самостоятелното и отговорно планиране и действие на учащите.

При Бецавта кооперативните форми на учене са свързани с тематичните акценти. Многобройни дейности следват една определена схема. Първо отделните участници отразяват своето лично мнение и формулират една до този момент неясна или неконкретна позиция. Във втората стъпка започва обмяната на мнения в рамките на малки групи. В сравнение със схващанията на другите се формулират преценки, те се преценяват и коригират. В заключителната фаза на обсъждане се оформя целият спектър от мнения. Тогава могат да се обработят и коригират спорни схващания

Ето един пример: При упражнението „Добър демократ“ към участниците се отправя молба, първо да се занимаят със своите лични представи и след това да придадат израз на това. След това участниците ги сравняват в рамките на малки групи и се обединяват по отношение на основни качества, които трябва да притежава един “добър демократ”. През третата фаза възниква своеобразен “демократичен пазар”. При сравняването на различни отговори и местата, на които са поставени акцентите, се разширява перспективата на всеки един участник и се оформя широк спектър от информация и акценти, които преди това не са съществували с такава яснота.

Важно за модерацията е, да се остави достатъчно време на участниците за преценяване на личната позиция, образуване на лично мнение и обмяна на това мнение с другите. Препоръчително е да се направят предложения за визуализиране (рисунок; плакат; стенен вестник и др.) и/или предложения за други форми на представяне (игра на роли; песни; текстове; театър и др.), за да се предположи творческото у участниците.

Стратегии на интервенция - преглед

Основна стратегия на интервенция:

Възприемане и преработване на морални дилеми

Предизвикване на ментални различия

Цел: Трансформация на външни конфликти във вътрешни дилеми чрез преработване на ментални различия

Ориентация спрямо норми и ценности на демокрацията (→ еднакви права)

Групово-динамични учебни процеси

Интензивно възприемане на тенденциите в собствените и чужди нагласи и поведение

Цел: Интерактивно преживяване и разширяване на перспективата (→ толерантност)

Кооперативни форми на учене и преподаване

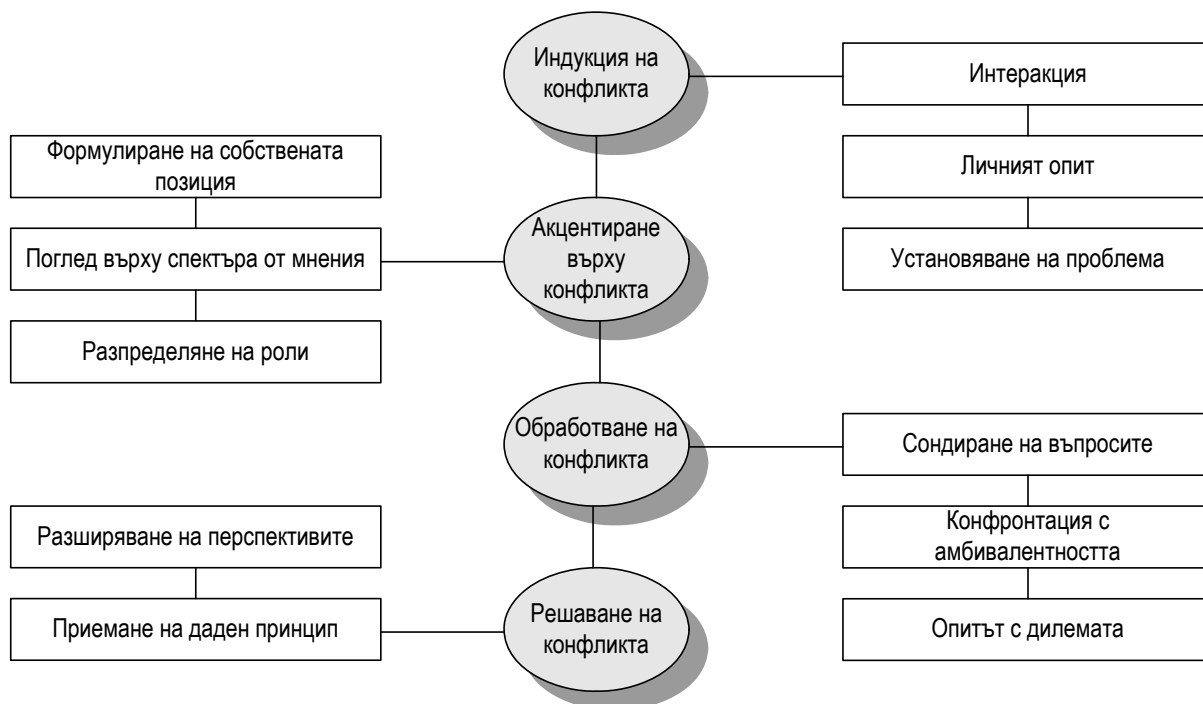
Постепенно възприемане на собственото мнение и разширяване на перспективата чрез дискусия и сравнение

Цел: Сформиране на мнение и обмяна на мнение, търсене на консенсус (→ информирани демократи, способни на лична преценка)

V. Типология на упражненията: по какъв начин и какво трябва да се учи?

Дейностите и упражненията при Бецавта принципно могат да се поделят на три основни типа по отношение на съответната основна стратегия на интервенция. За да се улесни работата с програмата, тук е предложена класификация според съответните основни учебни цели и методи:

<p>Тип дейност 1: Обработване на конфликти на ценностите и ситуации на дилема</p> <p>Пример 1 Основи на справедливия обществен договор Пример 2: “Къща-мечта” Пример 3: Трима доброволци</p> <p>Упражнения в три фази, при които чрез групово-динамични процеси се създават, отразяват и обработват конфликти в групата.</p> <p>Цели: Възприемане на конфликта и неговото обработване през перспективата на демократичните ценности и най-вече равните за всички права</p>	<p>Тип дейност 2: Комуникация и коопериране при сформирани на преценка и търсене на консенсус</p> <p>Пример 1: „Три случая и три гледни точки“ Пример 2: Кога може да решава мнозинството? Пример 3: “Добър демократ”</p> <p>Упражнения в три фази, при които първоначално всеки участник се занимава със своето мнение, предразсъдъци, модели на поведение и нагласи. След това започва постепенно комуникацията и търсенето на консенсус в рамките на малки групи. През третата фаза на “демократичен пазар” в обща дискусия се сравняват и коментират различни мнения и решения.</p> <p>Цели: Тези дейности служат за това, да се осъзнае първоначалната неяснота на личното мнение, и при размяната на мнения с другите то да бъде изяснено, съответно променено.</p>	<p>Тип дейност 3: Усвояване на начини за търсене на консенсус и демократично уреждане на конфликти</p> <p>Пример: 1 “Изкуството, да разделим една тиква” Пример 2: : “Къща-мечта” Пример 3: Кога може да решава мнозинството?</p> <p>При тези упражнения става дума за това, да се усвоят техники, които могат да бъдат от полза при ненасилственото и почиващо на консенсус уреждане на конфликти.</p> <p>Цели: Учебният процес се концентрира върху възприемането на индивидуалните потребности и анализа на различни потребности и позиции. В идеалния случай самата група успява да намери творчески начини и пътища за решаването на конфликта.</p>
--	---	--

VI. Бецавта в практиката: къде може да се приложи програмата?

Бецавта в училище

Образованието за демокрация може принципно да се приема за профилна задача, подходяща за училищен тип структури. В училище то се провежда на няколко нива

- Като знание в часовете по политика и наука за обществото
- Като разширяване на перспективата при други предмети
- Като социално учене във всички училищни ситуации
- Като средство за изграждане на демократична училищна култура

Ето някои предложения от международния опит от различни училищни системи, които не са обвързани към определена образователна или учебна система.

- 1) Бецавта в никакъв случай не е програма, ограничена в часовете по политика, наука за обществото и социология. Упражненията от Бецавта могат да допълват политически, исторически, философски и културни теми на урока чрез морални и политически перспективи. По този начин могат да се направят връзките с актуалните събития, да се посочат връзките между личния опит и темите, и да се помогне на учениците, да погледнат на конфликтни ситуации и уреждането на конфликтите през “демократичните очила”.
- 2) **Конкретно:** Ако приемем и утвърдим демократичното възпитание като учебен принцип над всички останали, съществуват смислени начини, учебните часове да бъдат обогатени с предложения от Бецавта.
- 3) **По време на специалните предмети:** Предметите история, етика, религия, както и курсовете по психология и философия са подходящи за това. Също и в рамките на проблемно-ориентирания час по литература се поражда редица въз-

можности, да се направи връзка между политическото учене и часовете по езици и литература.

- 4) **При интердисциплинарни часове и по време на проекти:** Тук съществува шанс, рамковата тема да бъде представена по по-жив и ориентиран спрямо опита начин чрез подходяща в тематично отношение част от Бецавта. Така например теми като “права на човека” или “Европа” могат много добре да се свържат с предложения и методи от Бецавта.

По какъв начин по оптимален начин Бецавта може да се интегрира в училище?

Принципно съществуват **две стратегии**, за да се работи с Бецавта: Изборът на тематично подходящи отделни **самостоятелни упражнения**, по принципа на детския конструктор, или това може да стане чрез въвеждането на **блокове упражнения** в съответната тема на урока. И така, в специализирания урок могат да се използват както отделни части, така и цели тематични блокове.

Вариант 1:

За съжаление възможностите в училище да се използва един цял тематичен блок от Бецавта като отделна учебна единица, са ограничени поради многото материал в учебния план и малкото часове. Възможност за това съществува по-скоро при специалните предмети, или часовете по история, политика и обществени науки, а при горните курсове най-вече часовете по етика, религия, психология или философия.

Други възможности предлагат различните от Curriculum ситуации, като например проектни дни, посещения на der mehrtägige fächerübergreifende Unterricht, ein Landschulheimaufenthalt und eine Arbeitsgemeinschaft.

Вариант 2:

Обикновено е значително по-лесно да се комбинират специфични за предметите теми с близко като тематика отделно упражнение от Бецавта. Упражнения от Бецавта могат да се използват като упражнения за въведение, задълбочаване или при обобщаващата част, така, че в зависимост от темата да се откриват нови страни на проблема, актуализиране или възможности за трансфер. Един урок по темата “обществен договор” може да се открие с упражнението “Необходимостта от договор”. Урока по литература може да започне с упражнение по темата “Мнозинства-малцинства”, за да въведе младежите в темата.

Преодоляване на трудни ситуации

Модераторите трябва да имат предвид две трудности от психологически характер, които вероятно ще се породят: От една страна някои от упражненията могат да предизвикат сериозни конфликти между участниците.

Най-вече младите участници имат затруднения в това, да различават между характера на играта и ролевото поведение, и да изчакат да видят промените и гледните точки, които могат да се породят по време на процеса на оценяване. Затова съществува опасността, тлеещи конфликти да бъдат подценени или само привидно да бъдат решени, така, че негативните преживявания да могат да се отразят по отрицате-

лен начин върху цялостната атмосфера, в случай, че възникналите конфликти не се разгледат задълбочено.

От друга страна някои упражнения изискват от участниците да говорят открито за себе си и своите лични преживявания. Не всички ученици са готови да говорят за лични неща пред класа, поведение, което във всеки случай трябва да се уважи и приеме. Всеки трябва да има правото, да говори за себе си само до тогава, докато сам прецени.

Ето още някои съвети за училищната практика

- 1) Променяйте стила си на преподаване постепенно и внимателно.
- 2) Започнете с упражнения, които предизвикват положителни интерактивни преживявания и подсилват задружността на класа.
- 3) Изберете упражнения, които поощряват емпатията и участието.
- 4) Оставете на всички участници време да възприемат себе си и другите.
- 5) Никой не трябва да разкрива повече неща за себе си, отколкото самият той е преценил за необходимо.
- 6) Не подценявайте възникналите конфликти.
- 7) Внимавайте за това, дали и по какъв начин възникналите в играта конфликти се пренасят при други предмети и часове.
- 8) Започнете втората фаза на упражнението именно там, където е трябвало да прекъснете разговора в края на предишния час.

Модерация на Бецавта

- В своята основна форма Бецавта е построен по ясна в дидактическо отношение схема. Всяко упражнение започва с една групова работа, почиваща върху личния опит на участниците.
- Особени изисквания към модераторите се поставят при следващата фаза на оценяване. Тяхната задача е така да ръководят тази фаза, че от една страна различно протичащите групови процеси да бъдат осъзнати и прозрачни, а от друга страна предизвиканите конфликтни ситуации да не продължават да ескалират. Тъй като някои упражнения могат да доведат до оживени спорове, от полза е личният опит с групово-динамични процеси и програми. Тази фаза на дискусия и оценяване може и трябва понякога да бъде съкращавана в съответствие със степента на развитие на децата и младежите, или да бъде преработена или модифицирана. Дори и да не се постигне анализирането на всички позиции, човек трябва да е доволен и от малките стъпки и малките учебни успехи. От учебна гледна точка вече е постигнато доста, когато Вашият клас или група вече могат да слушат по активен начин и да възприемат различни гледни точки.

Какви особени изисквания поставя методът пред учителите?

В рамките на програма за възпитание в демокрация и толерантност, обучаващите трябва да са наясно относно това, че самите те като личности не стоят извън учебния процес. Тяхната педагогическа работа ще придобие качеството на отворен и демократичен учебен процес едва тогава, когато модераторите действат в съзвучие с техните възпитателни и учебни цели и преценяват по нов начин своите собствени нагласи.

На първо място помислете върху това, каква позиция представлявате самите Вие по отношение на равноправието между участниците. В какво съотношение се намират властта и отговорността, когато става дума за възпитание? Вие се нуждаете от откритост и готовност, за да отговорите ясно на подобни въпроси, защото в хода на прилагането на упражненията те ще придобиват още по-голямо значение.

Ако искате да работите с програмата Бецавта, но все още не сте практикували по време на Вашите часове стил на преподаване, ориентиран спрямо опита, би трябвало по-скоро да започнете с малки стъпки, като например първо въвеждате постепенно препоръчаните упражнения във Вашите часове, а след това продължете с предпочитани упражнения под формата на игра като например “Моята къща-мечта” или “Шоколадовата игра”.